

УДК 008 (177)+37

П.Я.Слободянюк

Поняття “українське національно-культурне відродження” та його зв’язок з діяльністю клубних закладів.

У статті уточнюється зміст поняття “національно-культурне відродження України”. Окреслюється роль клубних закладів, даються змістовно – функціональні характеристики їх діяльності у реалізації трьох головних напрямків національно-культурного відродження України: фольклорно-етнографічному, мовно-культурницькому, державницькому. На цій основі пропонується нове поняття клубу в сучасних суспільно-політичних умовах, яке визначає його функціональну соціокультурну діяльність в процесах національного відродження.

Ключові слова: національно-культурне відродження, клубні заклади, національна ідея, національна свідомість, національно-культурна ідентичність, традиційна народна культура, історична пам’ять, українська мова.

Формування і утвердження української державності – найважливіша історична, загальнонаціональна справа, що вимагає вирішення ряду невідкладних як внутрішніх, так і зовнішніх політичних, економічних, соціальних та інших проблем. Але чи не найголовнішим питанням є питання національного відродження етносу, здатного забезпечити відродження України та успішність державного будівництва.

Українське національне відродження – це категорія духовно-культурна, яка ідентифікується з поняттям національно-культурного відродження, оскільки пов’язана з формуванням національної свідомості українців: відродженням й утвердженням національної духовності і культури, мови, усвідомленням своєї національної єдності та своєрідності, розумінням свого місця і ролі у світовій цивілізації. Національно-культурне відродження базується на ідейних переконаннях, психологічних установках, світоглядних принципах національної життєдіяльності й духовності індивіда, що дає підстави співвідносити категорії національної свідомості і культури як єдино цілісного процесу українського націєствердження і державотворення.

Таким чином, концепція національного (національно-культурного) відродження включає в себе і таку важливу ділянку духовно-культурного життя й ідеологічної діяльності як соціально-культурна, культурно-просвітницька діяльність, важливе місце в якій займають заклади культури клубного типу. Тому уточнення сутності поняття “національне відродження України” та його зв’язок з діяльністю клубних закладів є досить важливою і актуальною проблемою в сучасних соціополітичних умовах.

Мета статті – конкретизувати зміст категорії “національно-культурне відродження” та проаналізувати діяльність клубних закладів у сучасних процесах українського націє- і державотворення.

Вивченням питань українського національного відродження займалися відомі українські мислителі В.Липинський, Д.Дорошенко, І.Крип'якевич, І.Чижевський та інші. Різним аспектам національного самоусвідомлення присвячені дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених В.Андрушенка, Дж.Армстронга, А.Бичко, М.Брайчевського, Ю.Бромлея, М.Боришевського, Е.Вільсона, М.Вівчарика, Б.Гаврилишина, Е.Гелнера, М.Головатого, Р.Додонова, Л.Дробіжевої, В.Жмира, Г.Касьянова, І.Кресіної, І.Кураса, В.Лісового, Д.Міллера, С.Мофи, Л.Нагорної, І.Надольного, М.Пірен, Ю.Римаренка, Е.Сміта, В.Смоля, В.Степанкова, П.Ситника, Л.Шкляра, Р.Шпорлюка, О.Шморгуна та інших. На основі аналізу різних процесів націогенезу автори розглядають актуальні питання національного відродження, у тому числі формування повноцінного духовно-культурного поліетнічного середовища.

Але одним із перших в пострадянській Україні комплексно дослідив питання національного відродження України XIX – початку XX ст. В.Сарбей. У його монографії “Національне відродження України”, що вийшла 1999 р., учений, опираючись на дослідження відомих українських та діаспорних істориків, розкриває поняття “українське національне відродження”, його зміст, історіографію, проблеми, географічні та хронологічні межі [4].

Українське національне відродження – багатогранний соціокультурний феномен: це водночас національна свідомість, національна культура й принцип політики національної державності. Об’єктивна мета процесу національного відродження полягає в самоусвідомленні української нації у реалізації національної ідеї – створення власної української незалежної, демократичної, правової, соціально справедливої та економічно ефективною державності. Головним чинником досягнення цієї мети є свідомі громадяни, їхня національна свідомість як система ціннісних орієнтацій, чітких ідеологічних переконань, духовних і моральних координат [3].

Еволюції українського національного відродження притаманна європейська триєдина система (за чеським ученим М.Грохом), яка відповідає не тільки головним історичним концептам формування національної свідомості, але й стала базовим напрямком розвитку сучасних процесів української націогенези:

1. Академічний (фольклорний, кінець XVIII – перша пол. XIX ст.) концепт – започаткований національно-культурним, просвітницьким рухом української інтелігенції, що ознаменувався осмисленням історичного минулого, спільності мови та культури, побуту, звичаїв, традицій народу – свідчень української етнічної ідентичності й національної окремішності.

2. Культурницький (мовний, 60-90-ті роки XIX ст.) – характеризується переростанням народницького руху в національний, насамперед, тим, що українська мова стає однією з головних ознак української нації. Після “Енеїди” І.Котляревського (1798) українська мова набуває широкого загальнонаціонального поширення, вживається в громадсько-політичному, літературно-мистецькому, науковому середовищі. Українофільський рух Західної, Центральної та Східної України, культурно-просвітницька діяльність напівлегальних організацій – громад, гуртків

різночинної інтелігенції стають основними засобами поширення національно-визвольних ідей за національно-культурну автономію України. Внесення національного самоусвідомлення у різні сфери життєдіяльності суспільства здійснювалось утворенням товариства “Просвіта”, мережі читалень, бібліотек, хорів, театрів, спортивних секцій, кооперативів, недільних шкіл, виданням підручників української мови, збиранням і публікацією історико-етнографічних та фольклорних матеріалів.

3. Політичний (державницький) – у всіх регіонах України відбувається формування теорій українського націоналізму у культурі та громадсько-політичному житті. Національна самосвідомість широких народних мас стає визначальною у вимогах політичного самоврядування, національно-державного суверенітету та утворення власної української держави.

У поняття українського національного відродження вкладаються не окремі жорсткі дефініції, а скоріше всього його варіантні контекстні особливості вироблені в процесах розвитку націогенези. Це у певній мірі відбиває складний характер українського націєтворчого та державотворчого процесів у їхньому соціально-політичному, духовно-культурному, ідеологічному, психологічному вимірах.

Здобувши державну незалежність, Україна отримала можливість вирішення завдань усіх трьох раніше існуючих напрямків і завдань національного відродження. Але, як показує практика, на цьому шляху національно-державний прогрес стримують кризові явища в політичному, економічному житті, соціальному середовищі. Тому клубні заклади, як комплексні інституції соціокультурної діяльності, мають все більше включатися у процеси національного відродження і вирішення ідеологічних, національно-виховних завдань українського державотворення. Спрямовуватися на інтелектуалізацію національно інфантильного дозвіллево-розважального середовища.

Щодо реалізації завдань академічного напрямку національного відродження, то на відміну від цілеспрямованого відновлення замулених джерел національно-етнічної, духовно-культурної самобутності народу, в Україні зростає деєтнологізація духовно-культурного життя. Відбувається безперешкодна підміна в українському середовищі високогуманістичних етнонаціональних витоків і традицій антигуманними іноземними зразками антикультури, космополітизму, безідейності, посилюється денационалізація, деморалізація молодіжного середовища, примівітизуються сфери дозвілля й відпочинку молоді. Тому клубні заклади мають стати важливими центрами збереження національної ідентичності, відродження, збереження і розвитку народної культури, організації різних національних форм і цивілізованих видів змістовного дозвілля різних категорій населення.

Гостро проблемними є вирішення мовно-культурницьких завдань національного відродження. Відродження національної культури гальмується інфантильністю (неефективністю) державної культурної політики. Розбалансування структурної цілісності державної культурно-мистецької мережі, на ряду з край незадовільним державним фінансово-економічним забезпеченням україн-

ської культури та соціальним захистом творчої інтелігенції призводить до поширення негативних явищ і процесів в духовно-культурному житті, стримують процеси формування національної свідомості народу України.

Провокативні закони, політичні спекуляції навколо мовної толерантності не сприяють національній єдності та утвердженню демократичних принципів багатонаціонального українського суспільства. На протигагу цьому клубні заклади проводять цілеспрямовані заходи зі збереження і відродження української мови, мов національних меншин, сприяють розвитку різних видів нематеріальної національно-культурної спадщини [2]. Неоціненна роль клубних закладів у пропаганді серед широких верств населення кращих зразків вітчизняної й світової культури, збереженні і розвитку народного аматорського і професійного мистецтва.

Нарешті, залишаються гострими проблеми третього напрямку національного відродження – формування й удосконалення політичного самоврядування, забезпечення реальної державної політичної, економічної суверенності, оборони та державної безпеки як політико-правових норм національної свідомості. Політичну єдність народу, насамперед, руйнує відсутність центральної державної ідеології розвитку нації і держави, а національну політичну свідомість шматують міжпартійні та міжконфесійні чвари. В цій ситуації клубні заклади відіграють національно-виховну, консолідаційну, національно об'єднуючу роль у пропаганді ідей державності, відродженні історичної пам'яті народу, утвердженні суспільної злагоди. Джерелом національного самоусвідомлення минулого, розуміння головних національних інтересів та визначення цілей і завдань національного відродження, розбудови національної державності була і залишається історична пам'ять народу, відродження якої є важливим аспектом націєтворчої роботи клубних закладів. У клубних закладах проводяться заходи до відзначення державних, народних, професійних свят, щодо героїзації історичних подій, вшанування знакових національних постатей тощо [5, с. 358–365].

Поняття “національне відродження” базується на основоположних світоглядних принципах націоналізму як специфічного стану свідомості етносу і соціально-психологічних орієнтацій різних етнічних угруповань країни на спільну власну державність. Український націоналізм – ідеологія, теорія і соціальна практика – світоглядні категорії етнонаціонального патріотичного руху народу України, спрямованого на здобуття і утвердження власної державності, незалежності, самостійності як форм й засобів організації повноцінного національного життя. Саме тому усі поневоловачі спотворювали духовність українського народу, поширювали псевдопогляди про відсутність у нього національної самобутності, патріотизму, ідеї національного державотворення. Почуття українського націоналізму трактувалося як антипод російському, польському, австрійському, радянському патріотизму. Тавро українського націоналіста прищеплювалося свідомим патріотам, які жертовно боролися за долю України, за краще майбутнє свого народу, віддавали своє життя за незалежність української держави.

Позитивні зрушення в сторону орієнтації та активне включення клубних закладів у процеси національно-культурного відродження розпочалися у другій

половині 1980-х років в період перебудови суспільного, особливо духовно-культурно життя на принципах демократизації. У цей переломний період як увсій українській історії та культурі, так і конкретно у діяльності клубних закладів, вибухово спрацював національний духовно-культурний потенціал української творчої інтелігенції (Народний Рух України, товариство української мови ім. Т.Шевченка “Просвіта”, громадське об’єднання “Меморіал” та ін.), започаткований національно-культурним явищем, яке узагальнено називається “шістдесятництвом”.

Важливе значення має спільна діяльність клубних закладів і державних органів влади та місцевого самоврядування, політичних і громадських організацій, сім’ї, школи, інших соціальних інститутів у справі формування національної свідомості населення.

Слід зазначити, що державна культурна політика, позначена сучасною практикою реформування культурно-просвітницької роботи, дозволяє окреслити основні принципи – закономірності, узагальнюючі положення, які визначають суть, спрямованість, зміст і форми діяльності клубних закладів у процесах національно-культурного відродження, зокрема:

1. Національно-державницька спрямованість роботи клубних закладів, єдність освітніх та національно-виховних засад у залученні населення до цінностей вітчизняної і світової культури, формуванні національної свідомості і державницької самосвідомості громадян (як усвідомлення національної і державницької суверенності, розуміння шляхів і проблем постсоціалістичної трансформації українського суспільства, стимулювання соціально-культурної активності, об’єктивне осмислення національної історії, відчуття національної ідентичності й гордості та подолання психології національної меншовартості, утвердження високогуманістичних морально-етичних якостей, естетичної культури, розвиток української мови, збереження міжнародної терпимості й міжетнічної злагоди) та зміцнення основ українського державотворення.

2. Науковість, об’єктивний національно орієнтований підхід до аналізу історичного минулого та сучасної соціальної дійсності, обґрунтування мети, змісту, форм і методів національно-виховного процесу у клубних закладах на основі використання досягнень суспільних наук (історії, соціології, культурології, педагогіки, етнології, психології, мистецтвознавства, естетики, політології, конкретної економіки, теорії управління, народознавства) у формуванні національного світогляду людей.

3. Комплексність (за Н.Цимбалюк) принципів реформування національної спрямованості форм дозвілєвої діяльності закладів культури клубного типу: децентралізація та демократизації дозвілля, рух від стандартизації та уніфікації до строкатості та багатобарвності форм дозвілля, врахування в організації та змісті дозвілля специфіки регіональних і місцевих культурних практик, традицій, звичаїв, обрядів та їх оновлення, безперервність та наступність дозвілєвих форм, урахування соціальних, національних, вікових, індивідуальних особливостей і потреб різних вікових категорій населення, модернізація дозвілєвих

технологій, підтримка ініціативи, добровільності, самоорганізації дозвілля, допомоги молоді в організації дозвілля, естетизації дозвіллевих заходів [6].

4. Цілеспрямованість, системність, оперативність, неперервність, та конкретність заходів клубних закладів, їх органічний зв'язок з життям, кращими традиціями місцевих громад та завданнями трансформації тоталітарного суспільства у демократичне. Спільна діяльність державних органів влади та місцевого самоврядування, політичних і громадських організацій, сім'ї, школи та інших соціальних інститутів з клубними закладами у справі формування національної свідомості населення.

5. Добровільність, загальнодоступність, ініціативність та самодіяльність у вільному виборі особою національно значимих культурних клубних занять. Відповідність змісту і форм національно-виховної роботи клубів інтересам, індивідуальним потребам особи, єдність інформаційно-логічного та емоційно-образного впливу на національну свідомість, почуття і поведінку учасників національно-культурної діяльності.

Такі принципи діяльності клубних закладів, на нашу думку, є органічно поєднаною цілісною системою єдиного процесу національно-виховної, соціально-культурної, дозвіллевої діяльності клубних закладів як складової національно-культурного відродження. І тому, найбільш доцільним, на нашу думку, було б розглядати сучасний клуб як багатофункціональну соціально-культурну структуру, об'єднання чи установу різної форми власності для розумної організації вільного часу і проведення національно-виховної роботи з різними категоріями населення, спрямованої на збереження і розвиток української мови та мов національних меншин, національних та іноетнічних духовно-культурних витоків, традицій, звичаїв, зміцнення міжнаціональної злагоди та міжконфесійної толерантності, сприяння всебічному духовно-інтелектуальному і фізичному розвитку особистості, її культурно-творчій участі у засвоєнні кращих надбань вітчизняної і світової культури, протистояння поширенню в українському суспільстві анти-українських ідеологічних впливів та аморальних явищ і, тим самим, сприяти утвердженню українського патріотизму, національної свідомості та самосвідомості громадян на користь української державності.

Разом з тим, розвиток клубної справи в контексті національного відродження гальмується безліччю проблем, складність і гострота яких в значній мірі обумовлені недосконалістю національної ідеологічної доктрини державотворення і неефективністю державної культурної політики. В Українській державі існують суперечності між продекларованими завданнями державотворення й реальними результатами їх здійснення [1, с. 11-13]. Немає чітко визначеної розгорнутої концепції соціально-економічного та духовно-культурного досягнення цілей незалежного розвитку на національному та регіональному рівнях. Формування суспільної думки віддано головно на відкуп приватним ЗМІ з їх деструктивними програмами кримінально-негативістського і нещадного рекламного зомбування. Тому без кардинальних перетворень та психологічних зрушень у національній свідомості людей національне відродження та успішне державотворення України неможливе.

Вимагає піднесення ролі клубних закладів як найбільш доступних центрів дозвілля і поширення завдань українського державотворення та утвердження ідей національного відродження України у місцевих громадах. Особливо гостро постає проблема наступальності, контрпропагандистської спрямованості клубної роботи щодо захисту українського суспільства від деморалізації, фальсифікації української історії, компрометації видатних українських діячів, подолання почуття національної меншовартості, розвінчування згубного ідеологічного впливу та поширення низькопробних зразків зарубіжної масової ерзацкультури.

Водночас слід зазначити, що наведені проблеми не можуть перешкодити діяльності клубних закладів у процесах національного відродження України. Сучасний зміст клубної справи в Україні зумовлений докорінними якісними демократичними перетвореннями, високим патріотичним піднесенням у складних обставинах життя українського суспільства. При цьому відбувається формування нової інформаційно-методологічної бази (програм, норм, стандартів, проєктів, планів, сценаріїв, методичних розробок) щодо задоволення культурно-дозвіллевих потреб та організації національних форм змістовного відпочинку та виховання різних категорій населення засобами клубної роботи. Розвивається інтеграція клубних закладів з іншими соціальними інститутами освіти і виховання. Їх діяльність все більше стає характерною рисою українського націєтворення, сприяє зростанню національного самоусвідомлення українського народу.

Список використаних джерел і літератури

1. Гель, І. Грані культури / Іван Гель (Степан Говерля). – Львів, 1993. – 216 с.
2. Звіт про роботу Вінницького обласного центру народної творчості за 2012 рік // Поточний архів Вінницького ОНМЦ за 2012 р. – Вінниця, 2013. – 70 с.
3. Карлова, В. Основні фактори формування і розвитку національної самосвідомості / В. Карлова // Державне управління: теорія і практика: електрон. наук. фах. вид. – 2010. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2010_2/txts/10kvvms.pdf.
4. Сарбей, В. Г. Національне відродження України / В. Г. Сарбей. – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 336 с.
5. Слободянюк, П. Я. Фестивалі, конкурси, свята на Поділлі: новітні пошуки розвитку в умовах незалежної України / Слободянюк П. Я., Жалюк О. П. // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2010. – Т. 16: Матеріали круглого столу “Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі”, (22 жовтня 2010 року). – С. 356–368.
6. Цимбалюк, Н. М. Дозвілля в Україні. Теоретичні та емпіричні аспекти: монографія / Н. М. Цимбалюк. – К.: ДАКККіМ, 2003. – 224 с.

Petro Slobodyanyuk

National-Cultural Revival of Ukraine and its Connection with the Activity of Club Establishments

The essence of the term “national-cultural revival” has been specified in the article. It involves three dimensional European system (according to Czech scientist

M.Hroch) of development of modern base processes of Ukrainian national genesis, which organically combines consolidation of national-cultural identity, development of Ukrainian language and culture, and formation of national-state consciousness of the members of Ukrainian community.

By the profound analysis of the scientific sources, actual examples of activity of club establishments of Vinnytsia and Khmelnytskyi regions in the processes of national-cultural revival its direction to the solving of the following tasks has been clarified: consolidation of the ideas of state self-government, preserving national unity and territorial integrity of Ukraine, forming conscious participation of members of the society in the processes of state building; renewal truthful national history, self-realizing national-cultural originality and overcoming the psychology of the nation's less value, which was brought up during the years; development of Ukrainian language and folk artistic creativity, realization of state cultural policy; revival and preserving earlier forbidden and forgotten national traditions, festivals, rituals, folklore, and on this basis, forming highly spiritual moral-ethic society; support of national-cultural revival of national-ethnic minorities, their language, culture, religion, and consolidation of tolerance of inter-ethnic, international, interconfessional relationships.

On the grounds of solving the tasks of the club establishments' activity in the processes of national-cultural revival, the author's categorical term "club" has been determined.

Keywords: national-cultural revival, club establishments, national identity, national culture, national memory, Ukrainian language.

П.Я.Слободянюк

Понятие “украинское национально-культурное возрождение” и его связь с деятельностью клубных учреждений

В статье уточняется содержание понятия “национально-культурное возрождение Украины”. Определяется роль клубных учреждений, даются содержательно-функциональные характеристики их деятельности в реализации трех главных направлений национально-культурного возрождения Украины: фольклорно-этнографического, языково-культурного, государственного. На этом основании предлагается новое понятие клуба в современных общественно-политических условиях, которое определяет его функциональную социокультурную деятельность в процессах национального возрождения Украины.

Ключевые слова: национально-культурное возрождение, клубные учреждения, национальная идея, национальное сознание, национально-культурная идентичность, традиционная народная культура, историческая память, украинский язык.

Одержано 3 червня 2014 року